

ЧЪРЧИЛ И ОРУЕЛ

БОРБАТА ЗА СВОБОДА

CHURCHILL & ORWELL

Copyright © 2017, Thomas Ricks

All rights reserved.

© Елияна Генчева, *превод от английски*

© Дамян Дамянов, *дизайнер на корица*

© Сиела Норма АД

© София 2019

ISBN: 978-954-28-3039-9

— ПОРЕДИЦА —
ВЛАСТ И ОТГОВОРНОСТ

ТОМАС РИКС

ЧЪРЧИЛ и ОРУЕЛ

Борбата за свобода

Превод от английски: Елияна Генчева

 ciela

Посвещава се на всички онези, които се
стремят да запазят нашите свободи.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	9
ГЛАВА 1. ДВАМАТА УИНСТЪНОВЦИ.....	13
ГЛАВА 2. АВАНТЮРИСТЪТ ЧЪРЧИЛ	18
ГЛАВА 3. ПОЛИЦИЯТ ОРУЕЛ	36
ГЛАВА 4. ЧЪРЧИЛ: НА ДЪНОТО ПРЕЗ 30-ТЕ ГОДИНИ	59
ГЛАВА 5. ОРУЕЛ СТАВА „ОРУЕЛ“	80
ГЛАВА 6. ЧЪРЧИЛ СТАВА „ЧЪРЧИЛ“	100
ГЛАВА 7. БИТКА С ГЕРМАНЦИТЕ, ЗОВ ЗА ПОМОЩ КЪМ АМЕРИКАНЦИТЕ	126
ГЛАВА 8. ЧЪРЧИЛ, ОРУЕЛ И КЛАСОВАТА ВОЙНА В БРИТАНИЯ	144
ГЛАВА 9. АМЕРИКА СЕ ВКЛЮЧВА ВЪВ ВОЙНАТА	167
ГЛАВА 10. МРАЧНИ ВИЗИИ ЗА СЛЕДВОЕННИЯ СВЯТ	183
ГЛАВА 11. ФЕРМАТА НА ЖИВОТНИТЕ	193
ГЛАВА 12. ЧЪРЧИЛ (И ВЕЛИКОБРИТАНИЯ) В УПАДЪК И ТРИУМФ	208
ГЛАВА 13. РЕВАНШЪТ НА ЧЪРЧИЛ.....	232
ГЛАВА 14. ТРИУМФЪТ И ЗАЛЕЗЪТ НА ОРУЕЛ.....	242
ГЛАВА 15. ПРЕЖДЕВРЕМЕННИЯТ ВТОРИ ЖИВОТ НА ЧЪРЧИЛ	259
ГЛАВА 16. НЕОБИКНОВЕНОТО ВЪЗРАЖДАНЕ НА ОРУЕЛ.....	267
ПОСЛЕСЛОВ. ПЪТЯТ НА ЧЪРЧИЛ И ОРУЕЛ	288

ПРЕДГОВОР

„Властта на държавата се упражнява без ограничения или от диктатори, или от компактни олигархии, действащи чрез привилегирована партия и политическа репресия.“

Уинстън Чърчил

„Всички животни са равни, но някои са по-равни от другите.“

Джордж Оруел

Томас Рикс е американски журналист и военен кореспондент, носител на „Пулицър“. Поел е риска да изследва XX век през две от най-знаменитите му фигури – и е успял. Събирането и съобразяването с фактите – такива, каквито са – и последващото действие, базирано на принципи и ценности, е урокът от живота на двамата гениални държавник и писател. Чърчил е аристократ, слаб ученик, с трудност завършва „Хароу“. Оруел (Ерик Блеър) е беден, добър ученик, с висок резултат завършва „Итън“. („Хароу“ и „Итън“ са считани за най-добрите училища във Великобритания от векове.)

И двамата са много близко до смъртта в средата на тридесетте години на XX век – Оруел е прострелян във врата в един окоп на фронтовата линия по време на Испанската гражданска война, а Чърчил е блъснат от кола в Ню Йорк. Ако бяха загинали тогава, историята надали би си спомнила за тях. По това време Чърчил е недолюбван политик, а лоялността към собствената му класа и партия е поставена под съмнение. Оруел е почти успешен писател. Никой не би могъл да предположи, че към края на XX век ще бъдат смятани за двама от най-важните личности в историята на Великобритания и света за това, че са имали визията и смелостта да водят неуморно битки с думи и дела срещу тоталитарните заплахи – и отляво, и отдясно.

И двамата – до степен, ненапълно оценена по достойнство – поддържат компаса на свободата на цивилизования свят в правилната посока. Сега е лесно да си припомним колко самотни позиции са защитавали и двамата тогава. В края на тридесетте години на XX век демокрацията е дискредитирана в много кръгове, а авторитарните управляващи са във възход навсякъде. Някои отричат бича на комунизма, но съзират в Хитлер

и Мусолини „хора, с които можем да правим бизнес“, а даже и спасители. А има и други, които възприемат нацистката и фашистката заплаха като злокачествена, но разглеждат комунизма като път към спасението. Чърчил и Оруел, от друга страна, са притежавали прозрението да виждат ясно, че става въпрос за свободата и достойнството на човека – и че какъвто и да е цветът, ако едно правителство отрича правото на основни свободи на своя народ, то е тоталитарна заплаха и трябва да срещне съпротива.

Принципите на Чърчил и Оруел се сближават и стават символ на XX век.

Чърчил казва: „Тази война (Втората световна) няма за цел да постави прегради пред никоя страна по пътя на развитието ѝ. Същността на тази война е да издигне на непревземаем пиедестал правата на личността, това е война за възраждане и утвърждаване на човешкото достойнство“.

Оруел допълва: „Ако тази война изобщо е за нещо, то тя е в защита на свободата на мисълта“.

Оруел е обнадежден от издигането на Чърчил за министър-председател: „За пръв път от десетилетия имаме правителство с въображение! – споделя той. – Защото няма друг, който да е достатъчно известен, за да дойде на власт и същевременно да му се вярва, че няма да се предаде“.

Чърчил е фигура, за която са изписани хиляди страници. Томас Рикс обаче отделя внимание и на някои не толкова популярни публично факти. Такъв пример е подкрепата му за новите технологии и средната класа.

Британската индустрия изостава и една от причините за това е презрението на британската аристокрация към приложните науки. Както отбелязва Оруел, отдавна страната се управлява от ограничени и изцяло лишени от любознателност хора, които смятат науката за нещо леко непочтено и дори я презират. Индустриалната революция сякаш не се е случила, на почит все така са военни и политици, а не Нютон, Фарадей, Ръдърфорд, Флеминг и др. Отношението на елитите води до мудното практическо приложение на откритията на науката и става натрапчив проблем не само за Великобритания тогава и сега, а и за цяла Европа. Чърчил разбира това и ежедневно се занимава с технологичното обновление на въоръжението. Разузнаването и екипът на Алън Тюринг са друг важен технологичен елемент.

И гениалността на Чърчил, застанал зад способните от средната класа, а не зад претенциозните и безполезни понякога военачалници

аристократи: „Те спасиха тази страна; те имат право да я управляват.“ В този смисъл Маргарет Тачър, дъщеря на собственик на бакалница в малък град, изглежда правилната негова политическа наследница.

Това, заедно с политическото му слово и умения в най-трудните за страната моменти, са решаващи за демокрацията в нашия свят.

Оруел пише първото си есе през 1931 г. и издава първата си книга през 1934 г. Решаващият етап от оформянето на възгледите на Оруел е споразумението между тоталитарната десница и тоталитарната левица – пакта „Рибентроп–Молотов“. От този момент нататък Оруел се прицелва в злоупотребата с власт във всичките ѝ форми.

„Тоталитаризмът („Фермата на животните“) фактически изисква постоянна промяна на миналото и в крайна сметка вероятно липсата на вяра в самото съществуване на обективна истина.“ Този вид революции (конспиративни революции, съпътствани с насилие и водени от несъзнаващи ламтежа си за власт хора) могат да доведат единствено до промяна на господарите. Прасетата са вътре в къщата, играят на карти и пият с хората, с които въртят бизнес. Наполеон (вождът на прасетата) и един от хората мамят в играта на карти. Другите животни от фермата са навън и зяпат през прозореца. „Животните отвън се взираха от прасе към човек, от човек към прасе и отново от прасе към човек; но вече беше невъзможно да се каже кой какъв е.“

Последната си и най-значима книга – „1984“, Оруел започва, когато светът е сив, изнемощял от войната. Но неговата тревога е, че всемогъщата държава или всемогъщи диктатори (предишни, съвременни или в бъдещето) не само ще забранят на хората да изразяват определени мисли, но и ще направят така, че да им нареждат какво да мислят. „Не бе изключено да следят всички през цялото време“ – пророчески пише Оруел, предвиждайки днешната държава, която знае всичко за всички благодарение на технологиите. В тази пророческа книга той въвежда и трите стълба на подмяната на реалността:

ВОЙНАТА Е МИР

СВОБОДАТА Е РОБСТВО

НЕВЕЖЕСТВОТО Е СИЛА

Събирането на фактите е революционен акт. Отстояването на това право е възможно най-поддривното действие. Паметта на човечеството се предава не като накараш другите да те чуят, а като запазиш здрав

разсъдъка в себе си. В края на бюрото му има „дупка на паметта“, в която героят му Уинстън пуска документи, съдържащи отхвърлени завинаги факти. Започваш да ликвидираш един народ... като му отнемаш паметта. Унищожаваш книгите му, културата му, историята му.

Оруел умира с настъпването на Студената война, наречена така и с негова помощ. Темата, изпъкваща най-силно във всичките му творби – от ранната „Бирмански дни“, през великите му есета, та до „Фермата на животните“ и „1984“, – е битката срещу злоупотребата с власт в съвременния свят и от леви, и от десни.

През последните години Оруел може би надмина Чърчил не в смисъл на историческо значение, а като фигура с обществено влияние в момента. Докато е жив, продажбите на книгите му се измерват в хиляди. След смъртта му са продадени над 50 милиона екземпляра. Някои класации му отреждат трето място по цитиране след Шекспир и Луис Карол. В различни моменти книгите му са невероятно популярни в Ирак, Тайланд, Египет, Китай, Съветския съюз, в САЩ с идването на Тръмп, разбира се, Европа и много други.

Оруел притежава XX век, защото е писал за империализма, фашизма, комунизма, както никой друг творец не го е направил.

И въпреки че Чърчил играе много голяма роля във военната победа над Хитлер и моралната над Сталин, предчувствието за заплахата от авторитарно управление във „Фермата на животните“ и „1984“ дефинира залога на Студената война и до наши дни, а вероятно и в бъдеще ще продължава да служи като вдъхновение на борците за свобода и човешко достойнство.

Октомври 2019

Свилен Спасов

ГЛАВА 1

ДВАМАТА УИНСТЪНОВЦИ

На 13 декември 1931 г. петдесет и седем годишен английски политик, все още депутат, но доста недолюбван от правителството на собствената си партия, слиза от такси на нюйоркското Пето авеню. Той е в Ню Йорк за поредица от лекции, с които да си възстанови част от финансовите щети, претърпени от борсовия крах две години по-рано. Тъй като е англичанин, а вероятно и потънал в грижи, той поглежда в погрешната посока и не забелязва идващата с около петдесет километра в час кола, която го бута и влачи по паважа, оставяйки го с няколко счупени ребра и спукан череп. Ако тогава бе загинал, щеше да бъде запомнен от шепа специалисти по английска история от началото на двайсети век. Ала той остава жив. Името му е Уинстън Чърчил.

Близо шест години по-късно, на 30 май 1937 г., друг англичанин се буди на разсъмване и изпълзва от неудобната си обител в окопите по фронтната линия на Испанската гражданска война в Североизточна Испания, на юг от Пиренеите. Въпреки че служи като войник, в действителност е писател, скромен автор на посредствени романи, които не се продават добре. Той смята себе си за лаяв, но с последната си книга, в която с методите на социологията изследва живота на бедните хора в Англия, предизвиква известно объркване и вероятно губи някои приятели с критиката си срещу социалистите. И все пак в Испания той се сражава на страната на проправителствените социалистически сили на Испанската република. Той е висок и крачейки в обърнатите на запад окопи, за да провери хората от своя взвод, главата му хвърля сянка от изгряващото зад него слънце. Снайперист националист го зърва от около 175 метра и изстрелва 7-милиметров куршум с медно покритие. Изстрелът е перфектен и изпраща куршума в основата на врата на англичанина, малко встрани от сънната артерия. Изненадан,

той се строполява на земята. Съзнава, че е улучен, но поради шока не знае къде точно. Като разбира, че е прострелян във врата, очаква смъртта да настъпи за минути, защото не е чувал някой да е оцелял с подобна рана. Ако бе загинал тогава, то едва ли днес някой щеше да си спомни за него освен шепата специалисти по недотам известни английски разказвачи от средата на двайсети век. Но той не умира. Името му е Ерик Блеър, известен под псевдонима Джордж Оруел.

Привидно двамата са много различни. Чърчил е много по-стабилен във всяко едно отношение; роден двайсет и осем години преди Оруел, той го надживява с петнайсет години. Но по някои съдбовни въпроси те са сродни души. В ключовите съвпадащи години от живота им в средата на века двамата се сблъскват с едни и същи големи въпроси – Хитлер и фашизмът, Сталин и комунизмът, Америка и нейното превъзходство над Великобритания. Те отговарят със сходни качества и средства – със своя интелект, своята вяра в собствената си преценка, дори тя да е порицавана от техни съвременници, както и с изключителните си умения да боравят с думите. И двамата се водят от основните принципи на либералната демокрация: свободата на мисълта, на словото и на сдружаването.

Пътищата им никога не се пресичат, но всеки се възхищава от другия, макар и от разстояние, и когато идва времето Джордж Оруел да напише „1984“, той кръщава героя си Уинстън. Според някои свидетелства Чърчил толкова много харесва романа, че го изчита два пъти.

Независимо от различията си за двамата един приоритет е доминиращ – човешката свобода. И той се превръща в тяхна обща кауза. А те наистина са коренно различни, със съвсем различен житейски път. Буйната екстровеерност на Чърчил, ораторските му умения и неговите призови за всеотдайна въоръжена отбрана му печелят общественото признание, което до голяма степен моделира днешния ни свят. А по-флегматичният и стеснителен характер на Оруел, съчетан с краен идеализъм и пунктуално възприемане и обрисуване на нещата, го

превръща в писател, който се бори за опазване на личното пространство в съвременния свят.

Една от опасностите при общия подход към двамата е шумното и налагащо се присъствие на Чърчил. В което и да било ключово събитие от 40-те години на миналия век той присъства или като пряк участник, или произнасящ реч за това събитие, или пък описвайки го години по-късно. Да дебатираш с Чърчил е като „да спориш с духов оркестър“, оплаква се бивш член на английския кабинет. Според политическия философ Айзая Бърлин Чърчил гледа на живота като на спектакъл, в който самият той води парада. „Признавам си, че обичам ярките цветове – пише Чърчил. – Не бих могъл да твърдя, че съм безразличен към цветовете. Възхищавам се на ярките и искрено ми е мъчно за бледите.“

В средата на двайсети век тези двама мъже стават политически и интелектуални пътеводители срещу двойната тоталитарна заплаха от фашизъм и комунизъм. В деня на влизането на Великобритания във Втората световна война Чърчил заявява: „Присъщо на тази война е да издигне правата на индивида на непревземаеми скали, това е война за възраждане на човешкото достойнство“. Оруел изказва същата мисъл в своя по-опростен стил: „Живеем във времена, в които отделната личност престава да съществува“, ще каже загрижено той две години по-късно.

Оруел и Чърчил разбират, че ключовият въпрос на века в крайна сметка не е кой контролира средствата за производство, както смята Маркс, или как функционира човешката психика, както учи Фройд, а по-скоро как да се опази свободата на личността във времена, в които държавата все по-силно нахлува в личния живот. Историкът Саймън Шама ги описва като архитектите на своето време. Според Шама те са „най-невъобразимите съюзници“. Общата им кауза е да спрат възхода на вълната от убийства, извършвани от държави, които започва през 20-те и 30-те години и достига своя апогей през 40-те години.

✱ ✱ ✱

Един ден през 50-те години един от внуците на Чърчил влиза в кабинета на дядо си. Истина ли е, пита детето, че ти си най-великият човек на света? В типичния си маниер Чърчил му отговаря: „Да, а сега се разкарай“.

Теорията за „великия човек“ днес е до голяма степен недооценена. А понякога от личностите зависи много. Чърчил и Оруел оставят траен отпечатък върху днешния ни живот и начин на мислене. Наистина не те създават проспериращия либерален следвоенен Запад – с устойчивия му икономически възход и трайното разширяване на равноправието на жените, цветнокожите, хомосексуалистите и маргинализираните малцинства, – но със своите усилия те спомагат за създаването на политическите, физическите и интелектуалните условия, които направиха този свят възможен.

Отдавна се възхищавам на всеки един от тях поотделно, но за мен те се превърнаха във взаимносвързан субект, когато прекратих отразяването на войната в Ирак и се посветих на Гражданската война в Испания от 1936 до 1939 г. Докато изследвах участието на Оруел, установих, че и двамата са били военни кореспонденти, какъвто бях и аз тогава. Оруел отразява и участва в Испанската война, а Чърчил има подобно участие в Бурската война от 1899 до 1902 г.

✱ ✱ ✱

Кои са тези мъже, с какви аргументи гарантират мястото на личността в съвременния свят и как достигат до тези възгледи? Книгата се фокусира върху ключовите години от живота им – 30-те и 40-те години на двайсети век. Сърцевината на техните биографии обхваща ключовия период от възхода на нацизма до следвоенните години.

В този период мнозина техни съвременници се отричат и заклеймяват демокрацията като провал. Двамата обаче никога не изпускат от

поглед универсалните ценности на индивида: правото да бъде различен от мнозинството, правото да греши – дори непрекъснато, правото му да не вярва в силата на мнозинството и необходимостта да твърди, че високопоставени служители могат да грешат – най-вече тогава, когато те категорично не смятат така. Както пише Оруел, „ако свободата изобщо значи нещо, то тя е правото да кажеш на хората онова, което не желаят да чуят“ – а що се отнася конкретно за него – фактите, които те не желаят да приемат. Това именно право той отстоява през целия си живот.

Чърчил ни помогна да имаме свободата, на която се радваме сега. Текстовете на Оруел за свободата определят нашето възприятие за нея днес. Поставени в този контекст, животът и творбите им се разбират по-добре. В резултат на това ние ще разбираме по-добре света, в който живеем днес, и може би ще бъдем по-добре подготвени да се справим с него, както те великолепно се справиха със своя свят.

Да се върнем сега към двамата, когато са млади и поемат по своя път в живота.